

Na Kapeli i u plašćanskoj dolini

(13. jul - 27. jul 1942)

Poslije napada na Ladevac i borbi oko Slunja, štab 1. operativne zone, u saglasnosti sa štabom brigade, odustaje od dugo pripremanog napada na ustaška utvrđenja oko ceste Ličko Petrovo Selo - Rakovica - Primišlje. Za Udarnu brigadu su tada - po mišljenju komesara Zone - »u izgledu akcije u više pravaca«. ⁶⁷¹ Ali, ako u štabu Zone i nisu »njenu trasu precizirali«, odmah poslije prikupljanja svih bataljona znalo se da će u svakom slučaju krenuti na zapad. Konačno su se viši štabovi, i štab Zone i Glavni štab, opredijelili za akciju na pruzi na Kapeli u rajonu Lička Jesenica - Rudopolje. Pokretu u tom pravcu prethodilo je izviđanje operativnog oficira Jovice Lončara. On je s grupom kordunaških partizana obišao ono područje i prikupio informacije o neprijatelju i na Kapeli i u plašćanskoj dolini, da bi ujutro 11. jula omogućio štabu brigade i štabovima bataljona da se opredijele i za pravac nastupanja i za način izvođenja akcije na kapelskoj pruzi. ⁶⁸⁾

Za smještaj brigade izabrano je Kunić-Selo, desetak kilometara sjeverozapadno' od Plaškog.

Sela u izvornom dijelu Mrežnice su napuštena popodne 12. jula. Od Vrela do Kunić-Sela, stazama između Strmice i Brdarevog vrha, kroz šume Janje gore i preko plašćanske doline, trebalo je preći oko 40 kilometara. U plašćanskom kraju ranije je bio, od jedinica 1. brigade, samo njen 3. bataljon. Kad je izbio izdajnički puč u Ličkoj Jesenici u noći 2. i 3. aprila 1942 (ubijeni su Spanci Robert Domany i Adolf Steinberger, te Branko Latas i Stevo Čuturilo), Kordunaški bataljon je imao zadatak da sprečava i spriječi širenje izdaje, što je uspješno uradio. A u noći 12. i 13. jula, u vatri kaljen i, posebno, u razbijanju neprijateljske ofanzive na Petrovoj gori dobro prekaljen, Kordunaški bataljon je ponovo imao zadatak da zatvori izlaze iz Ličkih Jesenica. Osiguravao je prolazak brigade prema Kunić-Selu. Četnici su na 3. bataljon samo pripucali. Čim su se čete Kordunaša razvile u strelce i udarile prema četničkim položajima, oni su se povukli u Jesenice. Treći bataljon nije imao gubitaka. Na maršu prema Kapeli samo je 2. bataljon ostao bez komandira 3. voda u 2. četi: nesretnim slučajem teško je ranjen Ante Milković Jastreb.

U Kunić-Selu brigada se zadržala samo jedan dan, do pred jutro 14. jula. Po vodovima i četama vršene su intenzivne pripreme, političke i vojne. Bataljonska partijska i skojevska rukovodstva su inicirala takmičenja boraca i jedinica. Nekoliko četa je uspjelo da sastavi prve »pokretne zidne novine«.

AVII, 1468,54-1/1.

⁶⁸¹ Isto, 1467A, 22-1/7.

Sve skojevske i partijske ćelije održavaju sastanke.

Politićka aktivnost nije sužavana samo na djelovanje u brigadi, već i u sredini gdje su se jedinice nalazile. Štabovi bataljona, komunisti ili skojevci su s narodom održali »niz manjih zborova na kojima se govorilo o politićkim događajima kod nas, o izdaji četnika u narodnooslobodilaćkoj borbi, o politici okupatora, koji hoće da preko plaćenićkih elemenata izazove bratoućbilaćki rat, i o četnićko-ustaškom savezu koji narod teško u ovom kraju shvaća«. Tad su, na zborovima, ali i u svim razgovorima, učestali je s omladinom nego sa starijim ljudima, borci Udarne brigade, svaki na nivou svoje opće i politićke elokvencije, »prikazivali Dražu Mihailovića kao izdajnika, kao i jugoslavensku vladu u Londonu, koja se neprijateljjski odnosi prema našem narodu i narodnooslobodilaćkoj borbi«.⁶⁹¹

Pokret brigade »po vrlo teško prohodnom terenu preko Kapele«⁷⁰, počeo je u nekoliko kolona u 4 sata 14. jula. Preko narodnooslobodilaćkih odbora su organizirani vodići, za koje će kasnije biti kazano da su mogli biti i spretniji, a u kolonama se našlo i oko stotinu neboraca, »naoružanih« alatom za rušenje pruge: 50 ih je bilo s Prvim, a 50 s Drugim bataljonom. Po planu štaba brigade, koji je išao u koloni 3. bataljona, napad je za sve bataljone određen za noć »14. i 15. jula između dva i tri sata«. Po planinskom bespuću, koje je trebalo preći za 12-14 sati, najteže je bilo nositi teško naoružanje i trpiti žeđ. Valjalo je stazama zapadno od Plaškog, preko Male Kapele, izbjeći zone četnićke i talijanske kontrole. Najprije je trebalo savladati greben kod Crnog potoka, pa preko Prokosa i nekoliko osamstometarskih visova izbiti na Bijeli potok. Tu ima vode, i ćitava brigada se odmara. Zatim slijedi teško savladiva staza prema najljepšoj zoni Male Kapele, kojoj je ime ujedno i opis - Krasnica. To je oaza prekrasnih šuma, i livadnih plasa, proplana sa bujnim rastinjem i malim vrelcima studencima. Do 677 metara visokog grebena, između Krasnice i Krmesaća (937), uvukla se industrijska pruga za eksploataciju bogatih kapelskih šuma. Zbog toga su, uz pastirske kolibe prošlosti, uz takozvane stanove, izgrađene i barake za smještaj drvosjeća. Tu se kolona 1. bataljona odvojila od 2, 3. i 4. bataljona i produćila na jug preko Krasnićke uvale i Vrlatne drage, sijekući ceste za Brinje (Krišpolje i Jezerane) i Otoćac (preko Dabra). Istoćno od strmih strana Velikog Lisca, krntijaši su se izgubili u gustim šumama, tako da su satima lutali do Šimanovca, odakle se spuštaju na prugu, nešto sjevernije od Leskove strane. Taj put kroz šumu, preko Kapele, dugaćak je gotovo 50 kilometara.

Prema prikupljenim podacima, u Blatima, Lićkoj Jesenici, na Javorniku i u Rudopolju, u razmaku od 24 kilometra, bilo je 200, a u tri vaktarnice između Rudopolja i Javornika 60 Talijana. U željeznićkim stanicama i vaktarnicama bili su dobro utvrćeni. Napad je bio predvićen samo na one dijelove koji iziđu iz utvrćenja.

Plan nije uzeo u obzir neiskustvo u rušenju pruge, a potcijenio je vremenski tjesnac. Sve se odvijalo u velikoj žurbi, za koju bi se prije reklo da je karakteristićna po brzopletosti, nego po borbenoj dinamićnosti.

Zb. NOR, IX/2,50.
TM) Isto, V/5,332.

Neiskustvo je najprije uočeno u akciji 2. bataljona, koji se po planu spustio na prugu podno kote 816. Šine su brzo i nestručno razmaknute. Štab brigade će nekoliko dana kasnije u izvještaju pisati kako je odmah poslije razmicanja šina »voz pun talijanskih vojnika naišao, prošao preko istih i produžio za Plaški, tako da se uslijed nebržljivog rastavljanja šina nije uspjelo izbaciti voz iz kolosijeka, ni uništiti ga zajedno sa njegovom pratnjom.«⁷¹⁾

U prvom dijelu akcije žurba (u izboru vođiča) se osvetila i 1. bataljonu. Da bi pravodobno prevalio 50 kilometara po kapelskom bespuću i u planirano vrijeme izbio na prugu, bataljon »Marko Orešković« je morao imati oprobane, sposobne, savjesne vođiče. No, dani su mu prvi koji su nađeni, tako da se bataljon predveče 14. jula »zatekao još daleko od svoga mjesta, u šumi, gdje ga je uhvatila noć i nije mogao do jutra da krene dalje.«⁷²⁾ Tek u cik zore 15. jula kolona krtijaša je izbila na prugu spuštajući se niz strmu Leskovu stranu. Vaktarnica broj 32 je na juriš osvojena (2 Talijana su poginula, a 12 ih je zarobljeno), a pruga je na nekoliko mjesta prekinuta. Uto je, kao što se vidi iz izvještaja štaba brigade, »iz Vrhovina stigao blindirani voz, a bataljon, misleći da je običan voz, napao ga je žestoko, ali je dočekan jakom vatrom i morao se ograničiti na to da ruši prugu sa radnicima napadajući ujedno i vaktarnicu br. 33, koja se nije mogla zauzeti i pored energičnog napada, jer nije bilo minobacača koji su bili neophodno potrebni, tj. nije bilo mina za iste. Dva voda bila su prebačena sa druge strane pruge, na koje su napali četnici i Talijani koji su se iskrcavali iz blindiranog voza. Četnici su već bili na brdima i odande gađali sa mitraljezom na ove vodove, koji su se pod vrlo teškim uslovima ipak probili između blindiranog voza i četnika i povukli se prema Babinom Potoku. Prije povlačenja nanijeli su neprijatelju većih gubitaka gađajući ga za vrijeme iskrcavanja iz voza puškomitraljezima. Nakon dva dana ovi vodovi su došli u selo Kunić u sastav bataljona.«⁷³⁾

Kad su se dva voda 1. bataljona »pod vrlo teškim uslovima ipak probili između blindiranog voza i četnika«, povlačeći se u smjeru jugoistoka, prema Babinom Potoku, jedan od mlađih boraca u bataljonu, Stevo Tankosić, - jedan od rijetkih koji su 1941. pobjegli sa streljanja, - lakše ranjen ostao je »između blindiranog voza i četnika«. Nitko od njegovih drugova nije primijetio izostanak vižljastog dječaka. Mućao je, sakrivši se pod staru, davno povaljenu bukvu. Talijani su mu bili sasvim blizu. Sam je previo lakše ranjenu nogu; važno je bilo da ne krvari. Vidio je kako mu Talijani prilaze. Na bukvu je, nad ranjenika, sjeo talijanski tenante. Puši poručnik i briše znoj, a vojnici jure naokolo da rastjeraju strah. Ranjeni dječak virka, procjenjuje, osmatra, a onda, uvjerivši se da su vojnici odmakli dosta daleko i da su on i tenante ostali grmljem zaklonjeni, gurne pušku između poručnikovih nogu, pa s ličkim naglascima, kako su ga stariji učili, prošapće s mnogo prijetnji u glasu: »Alca mani!« Dobro tenante razumije prijetnju, pa čini i više od zapovijeđenog: raspasuje se, odbacuje i opasač i »berettu« na opasaču, a

⁷¹⁾ Isto, 407.

⁷²⁾ Isto, 408.

⁷³⁾ Isto, 408-409.

onda ustaje, kad se ranjeni partizan izvukao ispod bukve, pa pred njim, pravcem koji mu je pokazan - kroz šumu prema Babinom Potoku - uz učestalo posrtanje, ide silno oznojen, od straha više nego od sunca. Njih dvojica su u Babin Potok stigli dva dana poslije ostalih, no još uvijek na vrijeme da lakše ranjeni Stevo Tankosić ne bude unesen u spisak nestalih, a da tenante bude u spisku zarobljenih.

Akcija 2. bataljona »Pekiša Vuksan« je u drugom navratu izvedena s mnogo više upornosti nego prvi put, kad su borci povjerovali jednom od vodiča da su šine dovoljno razmaknute i da će voz svakako »zgljajzati«, Spustivši se ponovo na prugu, borci je ruše do 18.30 sati. Poslije toga »Pekiša Vuksan« je - kao što će to pisati štab brigade - »zauzeo svoje položaje prema Ličkoj Jesenici i napao je talijansku posadu kod sisaljke (vodocrpa) u blizini stanice Jesenica i istu nakon kraće borbe razoružao. Odmah nakon toga jedna četa ovog bataljona« - bila je to četa najmlađeg komandira u brigadi, osamnaestogodišnjeg Jove Bogdanovića, koji je uza svu svoju mladost superiorno upravljao onim vrletnim karakterima - napala je vaktarnicu broj 27, prvu od stanice Jesenica prema Javorniku. Ovu je vaktarnicu - uočeno je u izveštaju - četa razoružala na smion i brz način, na juriš, iako je bila vrlo dobro utvrđena za odbranu«. U vaktarnici 27 zarobljeno je 19, a na »sisaljki« 13 Talijana. »Pored svega ovoga, odbijen je napad Talijana, koji su, predvođeni četnicima, pošli sa stanice Jesenica u šumu, uz osjetne gubitke po Talijane, koji su se vratili u paničnom bjekstvu natrag i više nisu pokušavali napadati«.

Sve su to bili razlozi da komandant Opsenica i komesar Krunić u analizama pred štabovima bataljona i komandama četa pohvale bataljon »Pekiša Vuksan«. Komesar 2. čete 3. kordunaškog bataljona Branko Mamula pamti kako je tada govoreno da su čete »Pekiše Vuksana« »sjajan primjer borbenosti i samoprijegora«.

Kad su »Pekišine« čete u šumi između ceste i pruge razjurile grupu Talijana i jeseničke četnike, u štabu brigade je odlučeno da se izvrši napad na željezničku stanicu Jesenica. Tamo je tada bilo oko 100 Talijana. Nije se računalo na to da su borci »Pekiše Vuksana« iscrpljeni i da, uz najbolju volju, neće ponoviti prethodne uspjehe. Ipak, svi su se izjasnili za napad, pa je to - pišu Opsenica i Krunić - »i urađeno, ali su Talijani tamo imali svoje oficire, zatim su bili vrlo dobro utvrđeni, te se nije moglo uspjeti«. »Pekiša Vuksan« nije ušao u jeseničku željezničku stanicu, ali su tamo utvrđeni Talijani »držani u šahu do završetka operacija na ostalim sektorima«, mada je »neprijatelj davao ogorčen otpor.«⁷⁴⁾

Treći, kordunaški, bataljon je na osiguranju i, dijelom snaga, u rezervi, ostao neupotrebljen. Bilo bi bolje da je iskustvo Kordunaša, s kojima je inače »za sve vrijeme operacija bila veza dobra«, kako to kažu Opsenica i Krunić, iskorišteno u napadu na željezničku stanicu Jasenica. Vjerovatno bi uz njihovu pomoć »Pekišine« čete probile talijanska utvrđena.

Četvrti bataljon je kao cjelina ulazio u svoju prvu borbenu akciju. Svi Banovci su do tada prošli kroz bezbroj okršaja. Upravo kad je njih

⁷⁴⁾ Isto, 408-409.

200 napuštalo zavičaj da bi se uključili u Udarnu brigadu, »glavar stožera« 1. domobranskog zbora u Sisku je zapomagao kako »što prije sa jakim snagama« treba »povesti akciju čišćenja«, jer je razložno strahovao »da nam izolirane posade (Glina, Topusko, Vrginmost) ne postanu plienom odmetnika«. ⁷⁵ No, uspjesi postizani u Baniji, i svi dotadašnji borbeni uspjesi svakog od boraca, nisu još bili iskazani u zajedničkom djelovanju novoformiranog bataljona. Njihovo sažimanje, kao i višeslojevito sažimanje čitave brigade, tek je predstojalo. U prvoj borbi 4. bataljon je uglavnom izvršavao zadatke po planu štaba brigade. Bataljon se pravodobno privukao »stanici Javornik na nekim mjestima i na 20 metara«, pri čemu su borci zapalili »nekoliko drvenih kuća«. U stanicu se ipak nije prodrlo, jer bi za takav podvig trebalo teško naoružanje. Štab brigade će to opravdati činjenicom da je »odbrana Talijana bila vrlo uporna« i da su »imali solidna utvrđenja ograđena žicom« koja je zaustavljala juriše, tako da se »rad ovog bataljona ograničio na to da se Talijanima ne dozvoli da izlaze van stanice i da ne ometaju rad oko rušenja pruge. Jedna četa Četvrtog bataljona napadala je vaktarnicu uz stanicu Javornik u kojoj su takođe bili Talijani. Ta vaktarnica nije se mogla zauzeti i držana je u šahu do završetka akcije«. ⁷⁶

Štab Brigade je smatrao da je uspjeh »bio dobar« i da su »bataljoni izvršili svoje zadatke«: zarobljena su 44 talijanska vojnika, neprijatelju je oteto više od 40 pušaka i 3 puškomitraljeza, bilo je »čisto porušene pruge oko 8 kilometara, a telefonske veze oko 9 kilometara«. ⁷⁷

U okršajima na kapelskoj pruzi iz 1. bataljona je poginuo dvadesetogodišnji Dušan Popović, kojeg će omladinke iz Glibodola pokopati tek nekoliko dana kasnije (bio je ostao uz prugu, između četničkih položaja i oklopnog vlaka), i Đuro Štrbac iz Kukuruzara.

Glavnina brigade, osim dva voda krtijaša, povukla se s pruge dublje u Kapelu, u selo Glibodol, gdje su i srpske i hrvatske porodice bile naklonjene narodnooslobodilačkom pokretu, ali toliko siromašne da nisu mogle osigurati ni minimum prehrane za brigadu. Ne mogavši se smjestiti u tijesnom i nikad dovoljno sitom Glibodolu, Udarna brigada

⁷⁵ Isto, V/32,361.

⁷⁶ Isto, V/5,407.

⁷⁷ U zborniku dokumenata i podataka o narodnooslobodilačkom ratu jugoslavenskih naroda, tom V, knjiga 5, dokument br. 105, str. 407-109, u operativnom izvještaju štaba Prve brigade od 20. jula »komandantu I operative zone« na nekoliko mjesta je navedeno da je prvi napad Prve brigade na željezničku prugu Blata-Rudopolje izveden od 9. do 11. jula. Iste podatke, očito na bazi dokumenata iz Zbornika, donosi i »hronologija oslobodilačke borbe naroda Jugoslavije 1941-1945«, Beograd, 1944, strana 303, a preuzimaju ih i mnogi autori. Teško je reći kako je došlo do zabune; 9. jul u izvještaju nije spomenut samo jednom, a isto tako i 10. i 11. jula. Vjerojatno su stoga urednici kronologije NOR-a više vjere poklonili tome dokumentu, nego sačuvanoj zapovijesti štaba Brigade za napad na prugu (Zb. NOR V/5 d.90, str. 330-333), gdje su navedena dva datuma - 13. jula: dan izdavanja zapovijesti i 14. jula: dan određen za »polazak same Brigade«. No, nisu uzeli u obzir dokument od 11. jula pohranjen u Arhivu Vojnoistorijskog instituta JNA, k. 1467A, reg. br. 22-1/7: tu je kazano da je Brigada sve vrijeme od osnutka na položajima južno i jugozapadno od Slunja: »Mi se nalazimo na terenu IH-čeg bat. II-og KPO već dugog vremena kao osiguranje... samo da Primišlje pane. Naši zadaci koje Brigada ima hitno da izvodi - čekaju«. Stoga, kad je riječ o datumima, treba uzeti podatke iz zapovijesti štaba Brigade od 13. jula, jer to potvrđuju i ustaško-domobranski dokumenti (V)5, str. 680), kao i talijanski dokumenti (XIII/2, str. 593). To dokazuje i izvještaj štaba Prve zone glavnom štabu Hrvatske od 16. jula: »Prva faza operacija na pruzi je danas 16. o.mj. završena«. (V/5, 384).

je ponovo 17. jula u Kunić-Selu: to je bila najpovoljnija baza za akcije, koje su pripremane u planovima štaba brigade.

Štab 1. operativne zone je očekivao, što je 13. jula preneseno štabu brigade, da će Udarne brigada, odustajući od napada na Modruš i Saborski, gdje je očekivan jači i dobro organizirani otpor ustaško-domobranskih i oružničkih posada, odmah poslije rušenja pruge na Maloj kapeli, krenuti »ovamo prema Močilima i Zbjegu«. ^{78r} Štab brigade je imao realniji i svrsishodniji plan: da i dalje napada okupatorsko-kvislinške posade na željezničkoj pruzi i cesti koja preko Like povezuje Ogulin s Dalmacijom. Suprotno višim štabovima, štab 1. brigade je pravodobno uočio značaj komunikacija za opstanak okupatorskih trupa, baš kao što će to i ocijeniti i u praksi primijeniti s jeseni 1942. komandant 1. ličkog odreda Jovo Dragosavac, koji je uspješno izvodio akcije na željezničkoj pruzi Knin - Gospić.

Opredijelivši se za ostanak u Kunić-Selu, štab Udarne brigade je, rekosmo, imao na umu one akcije o kojima je bilo govora još prije pokreta s vrela Mrežnice: rušenje kapelske pruge i čišćenje plašćanske doline od četnika.

Najprije je došlo do akcije na pruzi, 7 kilometara sjeverno od Plaškog, kod sela Vorkapić.

U tu je akciju štab brigade uputio samo dva bataljona - »Pekišu Vuksana« i Kordunaški. Zajedno s njima bili su angažirani i manji dijelovi 2. kordunaškog partizanskog odreda. Signal za akciju dali su ogulinski ilegalci, koji su na vrijeme poslali obavještenje da će 19. jula iz Ogulina vlakom krenuti oko 150 talijanskih vojnika, koji su određeni za osiguranje na kapelsku prugu.

Zasjeda je očekivanom vlaku postavljena 7 kilometara sjeverno od Plaškog, kod Vorkapića. Treći, kordunaški, bataljon je - kao što je određeno u štabu brigade - »zaposjeo prugu i prekinuo glajz toliko kako bi se voz zglajzao«. ^{79r} Bočne prilaze zasjedi 3. bataljona osiguravale su čete 2. bataljona »Pekiša Vuksan«, dijelom usmjerene prema Vojkovcu, na sjever, a dijelom prema Plaškom. Intervencija je mogla uslijediti s oba pravca, čak istovremeno. Stevan Opsenica je s komandantima bataljona Momčilom Novkovićem i Josipom Kustrinom dobro ispitao teren. Prije jutra čete su zaposjele određene položaje. Činilo se da je sudbina talijanskih vojnika u očekivanom vlaku zapečaćena. No, spasit će ih splet nepredviđenih okolnosti. Prva nepredviđena, mada predviđiva, okolnost uslijedila je u 6 sati 19. jula: od Vojkovca je naišla talijanska patrola - oficir s petnaest vojnika. S opuštenom pažnjom ulazili su u zasjedu. Bilo ih je razmjerno lako tući, ali znalo se da će pucnjava uznemiriti garnizon u Plaškom. To se nije moglo izbjeći. Treća četa »Pekiše Vuksana« će pokušati zarobiti patrolu bez borbe. No, Talijani su na poziv da se predaju otvorili vatru. Tu ih je 7 poginulo, a oficir i osmorica su zarobljeni. Talijani, alarmirani u Plaškom, krenuli su u vlak prema Vorkapiću. Momčilo Novković, od onih naravi koje lako planu, a brzo se gase ujutro 19. augusta se naglo rasrdio kad je okršaj s patrolom otkrio zasjedu uz prugu, ali se plamen njegove žestine, kao stop-

^{78r} AVII, 4167,51/2.

^{79r} Zbornik NOR, V/5, 437.

ljeni vosak, naglo ugasio, kad mu je javljeno da od Plaškog nailazi vlak iz kojeg su Talijani počeli pucati čim su krenuli sa stanice. Prva četa »Pekiše Vuksana«, raspoređena duž pruge, u zaklonima, otvorila je žestoku paljbu po vlaku, koji je odmah poslije prvih plotuna počeo da uzmiče prema Plaškom odakle će - tajnim vezama plašćanske ilegale - štabu brigade biti javljeno da je u napadnutom vlaku bilo »samo mrtvih oko 50«.

Dok se 1. četa »Pekiše Vuksana« obračunavala s Talijanima u vlaku, od Vojnovca je naišla još jedna talijanska patrola, oko pedesetak vojnika. Da se vlak zadržao u zoni sudara, vjerovatno bi se i vojnovačka patrola upustila u borbu, ali kad su Talijani vidjeli kako voz uzmiče prema Plaškom, i oni su, pucajući nasumce, ustuknuli prema vaktarnici. Samo se grupa od dvanaest vojnika, predvođena poručnikom, upustila u borbu s 2. četom 3. kordunaškog bataljona. U izvještaju se o tom okršaju na položajima 2. kordunaške čete nejasno govori, ali se referent saniteta 3. bataljona Bogdan Gaćeša i komesar 2. čete Branko Mamula sjećaju da je »patrola sasvim potučena, tako da su samo dva Talijana pobjegla, a ostali su zarobljeni«.

Jureći Talijane prema vaktarnici, dijelovi 2. i 3. bataljona su se našli između dvije vatre. U zonu bojišta su, zapravo, stigla dva oklopna vlaka, jedan iz Ogulina, a drugi iz Plaškog. Pješadija se nije usudila izlaziti iz vlakova, ali su zato topovi i minobacači tukli strahovitom vatrom rujući •, sve oko pruge.

U najtežem položaju našlo se petnaest boraca 2. čete 3. bataljona. S komesarom čete ta je grupa, jureći Talijane, uletjela u tunel. Tek kad su osjetili da im se u zaleđu vatra pojačava, shvatili su da su u klopci. Iz tunela se nije moglo izići. Talijani su ulaz zasipali bombama i rafalima puškomitraljeza. Moralo se ići u proboj. Ignjatije Janjanin i Đuro Poljak su prodor osiguravali puškomitraljeskom vatrom. »Jedva smo se izvukli«, reći će kasnije Mamula, »i to s gubicima: bilo je nekoliko ranjenih, a Marko Šimulije Zore je poginuo«. Tridesetosmogodišnji Zore je bio među starijim borcima u brigadi. Kako su Kordunaši, više i umjesnije i od Ličana i od Banovaca, opjevali svoje junake, tako je i Zore ušao u pjesmu:

Kad se sjetim Šimulije Zora,
Kršna momka, ko Petrova gora,
Žuta brka, a muškije vjeđa,
Taj u boju ne poznaje međa...^{80>}

Kad su, kao što se kaže u izvještaju štaba brigade, Talijani iz oklopnih vlakova, ali i iz vaktarnice, zasuli »baražnom vatrom naše položaje, prisilili su naše snage na povlačenje«. Kordunaši su se izvlačili prema Velikom- Humu. Artiljerija ih je sve vrijeme tukla. U tom povlačenju poginuo je devetnaestogodišnji Miloš Vučković, seljak iz Jurge, o kojem je prethodne večeri, na partijskom sastanku, bilo mnogo govora: odlučivano je o njegovom prijemu u Komunističku partiju. Zadržan je u grupi simpatizera. Kasnije će biti kazano kako se »mnogo sektašilo«, pa se »ni za najbolje nije našlo mjesta u organizaciji«.

so) Vukosava Opačić Lekić, Kazivanje narodne pjesme o Kordunu i Osmoj diviziji, zbornik *Osmo kordunska divizija*, Karlovac 1977, str. 647.

Dok je naređivao četama da se postupno povlače, ranjen je komandant 2. bataljona Momčilo Novkovič. U 1. brigadi je bilo mnogo neustrašivih. Herojstvo je bilo masovna osobina. Ali čak i u tako masovno izražavanom herojstvu, Momo Novkovič je bio u grupi izuzetnih. U njegovim postupcima naprosto nije bilo elemenata straha, čak se nije moglo nazrijeti da komandant Novkovič snagom volje i silovitošću visoko izraženog morala nadjačava osjećaje straha. Ošamućen prilikom ranjavanja, ne da se. I dalje odjekuje njegov reski glas. Bataljonska bolničarka, žena bogatog iskustva u radničkom pokretu, Zora Kovačević Crnogorka, i kurir štaba 2. bataljona Pero Ljuština, dječak niskog rasta i silne snage, kao što i priliči kvalificiranom kovaču (mada je nakovanj pokušao zamijeniti podoficirskim epoletama) izvukli su ranjenog Novkoviča s čistine u zaklon. Trenutak kasnije tu se našao i komandant brigade Stevan Opsenica. Druga četa »Pekiše Vuksana« je odbila napad talijanskog streljačkog stroja i držala je Talijane na odstojanju sve dok komandant brigade nije urođenom mu vještinom najobičnijim džepnim nožićem operirao ranjenu nogu komandanta bataljona i dok nije odstranio krhotine granate. Bolničarka Crnogorka je imala samo pincetu i bočicu joda. To i Opseničin džepni nožić koji Ličani od austrijskih vremena zovu »federmeser«, - zamijenili su skalpel. Stevan Opsenica je uspio da brzo i dovoljno duboko zasječe u ranu, omogućavajući Zori Kovačević da pincetom izvuče gelere. Novkovič, pritiješnjen čvrstim rukama svoga kurira Ljuštine, sve to vrijeme ostaje pri svijesti i ni jednog trenutka ne prestaje da psuje nezapamtljivim psovkama. Popodne 19. jula ranjenog komandanta Zora Kovačević je konjskom zapregom odvezla u koreničku bolnicu, gdje će biti s komandantom zadržana, tako da je od 20. jula u 2. bataljonu referent saniteta Maksim Uzelac Maksi.

Od popodneva 19. jula 1942. godine 2. bataljonom »Pekiša Vuksan« je komandovao inž. Mičo Jović, intelektualac širokih horizonata, stišan i povučen, kadar da u svakoj prilici shvati silinu seoskih momaka. U njegovoj prirodi je bilo izrazite sklonosti za umjetnost, a malo želje za komandiranjem. Mnogi su mislili da bi on bio najbolji komesar, ali bio mu je određen drugi put...

Inženjer Jović će prvi put voditi čete 2. bataljona u borbi 22. jula. Toga je dana brigada napadala četnike u selima istočno od željezničke pruge Plaški - Vrhovine, duž ceste Blata - Vezmari - Begovac - Lička Jesenica. Tu su, od maja, četnike prikupljali kraljevskojugoslovenski oficiri, koje su Talijani doveli iz zarobljeničkih logora. Oni su maja 1942. u Ličkoj Jesenici mobilizirali 70 četnika, u Blatima 60 i u Plaškom oko 60, a do posljednje dekade u julu bilo ih je nešto više. Osim četnika, prema podacima partizanskih obavještajaca, »u Saborskom je bilo oko 60 redovnih i pomoćnih oružnika i 90 domobrana naoružanih sa 2 mitraljeza, 6 puškomitraljeza, dok je ostalo naoružanje karabinima. U Plaškom oko 30 oružnika, u Modrušu oko 50, kojima povremeno dolazi pojačanje iz Oštarija. U Josipdolu svega 50 oružnika... Na željezničkoj stanici Lička Jesenica oko 80 (talijanskih) vojnika, na tunelu Pernavac oko 60, u Blatima oko 50, na tunelima ispod Plaške glave oko 80, u Plaškom 800, Vojnovcu 200 i Josipdolu oko 300 (talijanskih) vojnika.«⁸¹⁾

Mnogo se htjelo. Jer, plašćanska dolina je za daljnji razvoj narodnooslobodilačkog pokreta bila vrlo važna: tu su bili ogromni ljudski i materijalni potencijali. Važnost plašćanske doline je uočena još na januarskom savjetovanju Glavnog štaba. Na žalost, ambiciozni planovi nisu uključivali sve elemente stanja, pa su umnogome ostali do ljeta 1942. neostvareni. Tući četnike u ovom kraju nije značilo: doći do velikog ratnog plijena. Bilo ih je presudno tući zbog političkih razloga. Baš stoga, u borbu protiv četnika trebalo je ući s više realnosti u planu, s više osjećaja za moguće. Ali, u štabu brigade su bili poneseni uspjesima s pruge. Iz Kunić-Sela je u Drežnicu, u Glavni štab, poslano šezdeset zarobljenih Talijana. Zaplijenjena su 4 puškomitraljeza i šezdeset pušaka. Činilo se da će i u rajonu Ličke Jesenice, gdje je trebalo napasti četnike, biti uspjeha. Tada se u štabu još nije govorilo o zamorenosti ljudstva. Nije više spominjano višednevno manevriranje po teškom terenu. Tek u borbama za Blata i Jasenicu pokazat će se da je zamor znatno uticao na rezultat sudara, ali ne presudno. Štabu kao da se žurilo. Brigada je jula 1942. godine u onom kraju bila ogromna vojska i činilo se da naprosto mora uspjeti. U toj samouvjerenosti zadaci su bataljonima dani dosta uopćeno. Nisu uzimane u obzir relevantne činjenice. Ostaje dojam da su konkretna rješenja prepuštena snalažljivosti nižeg kadra i boraca. Čak su i vodiči uzimani nasumce, pa će u analizi biti utvrđeno da - vodeći bataljone nepoznatim putevima - »nisu znali uslijed noći izići na put«. Poslije negativnog iskustva s vodičima iz prethodnih akcija, bilo je realno očekivati da će taj put biti nađeni pouzdani, odgovorno izabrani i pomno provjereni. No, nije tako učinjeno: nisu uzeti probrani, nego oni na koje su u prvom traženju naišlo.

Marš-manevar brigade, posebno manevar 4. bataljona, koji je morao savladati izuzetno naporan put, da bi pravodobno zaposjeo položaje na jugozapadnom sektoru borbenog rasporeda brigade, oko željezničke stanice Jesenica, bio je i dug i mukotrpan. Banovci su morali krenuti na polazne položaje čitava 24 sata prije napada dogovorenog za rano jutro 22. jula. Na nepogodnom terenu brigada je bila razvučena tako da je najsjeverniji položaj, tamo gdje je bio 2. bataljon, kod jezera Blata, bio od najjužnije raspoređenih četa 1. bataljona, prema Saborskom, udaljen gotovo 8 kilometara.

O akciji protiv plašćanskih četnika u rajonu Jesenica mnogo više se govorilo, nego što se pomno planiralo. O rezultatima ove slabo pripremljene (u toj mjeri i neuspjele) akcije, u kojoj je bilo mnogo i kolektivne i pojedinačne odlučnosti, a isto toliko i osobne i grupne inicijative u traženju najboljih rješenja, štab brigade je detaljno informirao Štab Zone 24. jula:

»... Veliki zaobilazni put koji je brigada imala da pređe, zatim vodiči koje smo prekasno dobili i koji nisu bili sigurni niti su znali tačno prave puteve, ovoga puta doprinijeli su da se akcija ne izvede po planu. .. Prvi bataljon zauzeo je svoje određene položaje tačno u 4 sata i sa jednom četom izvršen je napad na Jesenicu, dok je sa drugom četom izvršen napad na Vukelić-Poljanu koja je odmah i zauzeta, a nakon zauzeća Vukelić-Poljane i ova četa je upućena prema Saborskom radi osi-

guranja. Četa koja je vršila napad na Jesenicu u snažnom naletu zauzela je taj kraj sela... Za vrijeme operacije ustaše iz Saborskog pošli su u pomoć napadnutim četnicima u Jesenici, ali su bili odbijeni i u neredu se povukli ostavljajući jednog mrtvog. Drugi bataljon sa jednom četom počeo je u svanuće napad na Potpolje, vrlo brzo protjerao četnike, tako da su se oni povukli u crkvu i popov stan. Neprijatelj je na taj način bio ugrožen sa dvije strane, i to sa jedne strane od jedne čete I bataljona, a sa druge od čete II bataljona i imale su naše čete jedna sa drugom vezu. Daljnje napredovanje je otežano jer je neprijatelj davao jak otpor, zatim su Talijani sipali iz mitraljeza bočnu vatru sa visine sa stanice Jesenica. Borba bi se bila riješila (pozitivno) jedino da se nije neprijatelju dalo vremena da se povuče u crkvu i da je energičnije napadan i sa jedne i sa druge strane. Nastaje mali zastoj i iščekivanje koje su četnici iskoristili da se još bolje priberu, te ospu jaču vatru na partizane koji su se već bili približili. Od toga momenta počinje ranjavanje, pa čak i pogibija partizana. Čekalo se da se borba riješi jurišem. Videći da bi juriš na crkvu i popov stan zahtijevao velike žrtve, a moguće da ne bi ni uspio, operativni štab saglasno donosi rješenje da se čete neprimjetno izvuku iz borbe i povuku se na polazne položaje. Borba je trajala vrlo dugo, to jest sve do 14 časova. Za vrijeme našeg napada pokušali su četnici iz Blata da zađu za leđa, ali su bili primijećeni i odbijeni od našeg IV bataljona. Talijani su gađali topovima i minobacačima na položaje III i IV bataljona koji su bili na osiguranju, a isto tako kretali su se i prugom i gađali sa mitraljezima bočnom vatrom... «⁸²⁾

Rezultat borbe: uhvaćeno je 10 živih četnika, do zuba naoružanih talijanskim oružjem; od plijena: 12 karabina s malo municije. Kasnije će se saznati da je poginulo 17 četnika i 1 ustaša.

U napadu na selo Jesenicu, gdje je četnu krtijaša predvodio komesar I. bataljona Ilija Radaković, »malo je falilo« - to su Radakovićeви podaci - »pa da se preda čitav četnički garnizon«. Kad su partizani, u prvom silovitom naletu, izbili na most na maloj Jesenici i okružili crkvu, groblje i popov stan, gdje su se utvrdili četnici, Ilija Radaković ih je počeo dozivati tražeći da »časno polože oružje«. Ispostavilo se da znade i komandanta i zamjenika komandanta opkoljenih četnika. Četnicima u Ličkoj Jesenici je komandovao kapetan Nikola Grubor, kojeg su Talijani u maju doveli iz zarobljeništva, a uskoro će preći u partizane. Ilija Radaković ga je znao iz Petrinje: Grubor je tamo bio komandant garnizona, a Ilija, istjeran iz gospičke preparandije, završavao je učiteljsku školu. Dobrohotni Grubor, meka srca, skrivenog iza gruba izgleda i izraza, rado je častio ličke školare, pa su se tako on i Ilija često družili. Zamjenik četničkog komandanta je bio Nikola Jovetić. Prije rata je bio zamjenik komandira žandarmerije u Otriću; blizak prijatelj Ilijinog oca, otričkog šumara. Činilo se da će Ilijini pregovori s Gruborom i s nešto upornijim Jovetićem ipak uspješno završiti. No, omela ih je snažna minobacačka paljba Talijana od željezničke stanice Jesenica. Položaji čete krtijaša su tako tučeni da je bilo neophodno narediti povlačenje.

⁸²⁾ Zbornik NOR, V/5, 437.

- Vidjet ćemo se mi ponovo - doviknuo je Radaković Gruboru i Jovetiću, kojima je ostao dužan odgovore na neka pitanja o narodnooslobodilačkom pokretu. S Gruborom se vidio za nekoliko tjedana u tek oslobođenom Dabru, a s Jovetićem se više nije susretao. Grubor, naime, krajem augusta prelazi u partizane, a Jovetić je zauvijek otišao putem izdaje.

Mnogo godina kasnije, Nikola Grubor, kad već bude penzionirani general JNA, reći će nam kako je imao dojam, »u prvom sudaru krntijaša s četnicima, da će četnici izgubiti prisebnost, i to bi se zaista dogodilo malo kasnije da se partizani nisu neočekivano povukli. Naprosto, neki među nama su već bili spremni da se predaju, ali nisu stigli«. Svakako, trebalo je učiniti još jedan objedinjeni napor. No, štab brigade još nije bio ovladao cjelovitom jedinicom. Ne bi se moglo s mnogo uvjerenosti dokazivati ni da su svi štabovi bataljona ovladali cjelinom bataljona, ali za štab brigade se dade lako uočiti da je svojim neumijećem da ovlada brigadom, njenom taktikom i organizacijom njezinih borbenih dejstava, izazivao nesigurnost kod potčinjenih. U borbi protiv četnika u rajonu Blata Mićo Jović i operativac Jovo Ljeskovac su zaista dobro vodili bataljon »Pekiša Vuksan«, razradivši prethodno plan za svaku četu (sačuvane su skice obostranog rasporeda snaga, što je uradio Jovo Ljeskovac), ali bataljon je ostao usamljen, kao što su usamljeno, kao da nisu dijelovi jedne cjeline, dejstvovali i ostali bataljoni, nekad čak svedeni na samostalnost četa.

Ne uočavajući pravo stanje stvari, daleko od slutnje da je panika već načela neprijateljske redove, štab brigade je ocijenio da je učinjeno sve moguće i da je daljnje iscrpljivanje ljudstva uzaludno.

Iz ove akcije brigada se povlačila u silnom zamoru. Neraspoloženje je bilo veliko. Mnoge čete će ući u Kunić Selo bez pjesme, što je bio znak krajnje iscrpljenosti.

Brigada je imala, kao što navodi štapski izvještaj, 5 mrtvih i 9 ranjenih. Uz te podatke, Stevan Opsenica i Uroš Krunic su pisali: »Među poginulim drugovima hrabro su pali operativni oficir II bataljona i komandir II čete istog bataljona, koji su se svojom hrabrošću naročito istakli«. ⁸³⁾ Operativni oficir »Pekiše Vuksana« je bio Jovo Ljeskovac iz Metka, godište 1917, podoficir, član Partije, nevisok, ali snažan, od onih koji su hrabrost borcima pokazivali kad je hrabrosti najviše trebalo. Bio je kadar da ljude zasmije kad svima dobro raspoloženje ponestaje, sposoban da svakog pouči, a da u ni jednoj prilici ne pokaže oholu razliku. Štapski kurir Pero Ljuština pamti da je »Jovo poginuo baš kad je s ugla jedne kuće osmatrao bandu«, a jedan od najmlađih u »Pekiši Vuksanu«, Veljko Dimić, zapisao je: »Uoči napada se odmaramo pod plastovima sena. Jovo šeće, dugo šeće, ne može da zaspi. Nekoliko nas oko njega. Kaže da je veoma, veoma gladan i kako jedva čeka da nešto pojede. Poginuo je gladan«.

Drugi od poginulih koji su se svojom hrabrošću naročito istakli, bio je najmlađi četni komandir u Udarnoj brigadi, osamnaestogodišnji Jovan Bogdanović iz Vreпча, kojeg je rat zatekao na završetku podoficir-

ske škole. Pod utjecajem Milorada Miščevića i Jove Graovca Staljina ustaničkih je dana postao komunist.⁸⁴ Na sahrani Jovana Bogdanovića, Jove Ljeskovca i Dušana Potrebića u Letištu, uvijek snalazljivi i za svaki posao umješni Dušan Maoduš Konjanik, organizirao je, uz pomoć studenta Borisa Anzulovića, kor, koji je prvi put pred borcima 1. brigade pjevao lenjinski posmrtni marš. Bogdan Gačeša iz 3. bataljona, Pero Bursać iz 1. bataljona i borci »Pekiše Vuksana« Miloš Počuča i Luka Bogić, gimnazijalac, s mnogo duha i skojevskog iskustva, kojemu će Partija već u augustu 1942. godine odrediti zadatak izvan redova 1. brigade, sjećaju se da je »za vrijeme pjevanja Lenjinovog marša plakala čitava brigada«, a posebno »braća Jove Ljeskovca, Vlado i Branko, borci 2. bataljona«.

Tako je 2. bataljon »Pekiša Vuksan« već na putu u brigadu i u prvim borbama brigade imao izuzetno velike gubitke. Ostavilo je to teške ožiljke na borcima. Moral je bio uočljivo okrznut, i to neće proći bez nepogodnih posljedica. Ličnosti kakve su bili komandiri Tarbuk i Bogdanović, a naročito operativca kakav je bio Jovo Ljeskovac - i pored toga što su ih zamijenili vrsni borci - bilo je naprosto nemoguće preboljeti. U Kunić-Selu je 25. jula za operativnog oficira postavljen Janko Rajčević, a komanda 2. čete je privremeno (u očekivanju dolaska popune s komandirovom Milošem Đakovićem) povjerena Đuri Potkonjaku Đuriki.

Brigada je u posljednji tjedan jula ušla silno zamorena, svrabljiva, izubijana na marševima, oboljela. Mogućnosti su izgubile trku s voljom, mada to većina, a posebno štab brigade, neće da prizna. Istina, u predviđanjima štaba brigade dade se uočiti upozorenje da se sve to može dogoditi, ali kad se dogodilo, kad je u nekim bataljonima gotovo pola ljudstva onespособljeno za daljnje pokrete i borbe, neće željeti da to primi kao neumitnu činjenicu.

Poslije borbi na obalama Korane, oko Slunja, na Kapeli i u plašćanskoj dolini, sklon kritici (ali i samokritici), štab brigade je ocjenjivao:

»Partizani kod Prvog bataljona u vojničkom pogledu su vrlo dobri i sposobni, te svoje zadatke uvijek dobro izvršavaju. Oni su ponosni na ime svoga bataljona ('Marko Orešković') i neće da dozvole da im se ma šta može prigovoriti. Vole svoje starije drugove i vrlo su disciplinovani. Kod 2. bataljona su nešto slabiji od 1. bataljona, ali ipak im se može reći da su dobri. Partizani 3. bataljona su većim dijelom dobri, samo se moraju još u borbi očeliti. Kod 4. bataljona banijskog su vrlo nježni, neotporni, slabo su otporni prema dugim marševima, gladi, žegi, vrlo slabo disciplinovani, pa čak jedan dio neposlušni.«⁸⁵

Međutim, onda su se teške riječi, krajnje kritične, lako pisale. Zbiivanja su pokazivala, posebno rezultati borbi, da je brigada uvijek spo-

⁸⁴⁾ Osim Ljeskovca i Bogdanovića, u napadu na Potpolje iz »Pekiše Vuksana« ginu i Nikola Basarić, Mane Radaković (Divoselo 1922) Milan Čerić (Raduč 1920) i Dušan Potrebić (Medak 1922). Odmah poslije povlačenja bataljona u s. Letište, od rana je umro Mile Basta. Njegovom smrću, ugasila se porodica Basta iz Divosela: otac je umro još prije rata, majku su ustaše ubile u masovnom pokolju nevinog stanovništva Divosela i Čitluka, a stariji Milin brat, Jovo, strijeljan je od ustaša u plantaži između Vrepca i Ribnika.

⁸⁵⁾ Isto.

sobnija, izdržljivija, snalažljivija i uspješnija od ocjene koju je dobivala od svoga štaba. Konačno, u već citiranom dokumentu o kvalitetima bataljona, štab brigade je uza sve kritike o »slaboј disciplini« (»čak jedan dio neposlušni«) ustvrdio da brigada ipak »može izvršiti kao krupnija vojna jedinica veće vojne zadatke sa dosta dobrim uspjehom«.⁸⁶

Prije nego što se brigada vratila u Kunić-Selo, 16. jula na bazi izvještaja o akciji na pruzi, komesar 1. operativne zone Đuro Kladarin i komandant zone Srećko Manola su ocjenjivali da je brigada »kao cjelina, izvršavala date zadatke«, mada je to tek djelomično tačno. Rekli su, također, da je »brigada započela vrlo uspješno značajnije operacije« i da je pri tome pokazala »da ima sve uslove da se razvije u snažnu jedinicu«. Tu ocjenu je preuzeo i Glavni štab.⁸⁷ Viši štabovi su smatrali da se u prvim akcijama pokazalo kako je Stevan Opsenica »dorastao komandantskim zadacima«. ⁸⁸ Također su pisali - na bazi dvotjednog iskustva - da je »značaj stvaranja takve jedinice veoma velik, jer predstavlja izvjesnu prekretnicu u vojničkom i organizacionom pogledu«. ⁸⁹ Međutim, štab brigade je prema brigadi i sebi bio znatno kritičniji. Samokritika je uopće bila vrlo prisutna u svim analizama rukovodstva i jedinica Prve brigade. U izvjesnoj mjeri nezadovoljni borbom vođenom 22. jula protiv četnika, Opsenica i Krunić su Manoli pisali da »Brigada u cjelini još nije postavljena na pravu vojničku bazu«. Ali, djelomična uspješnost nije ih lišila uvjerenja da će brigada »ispuniti nade koje se u nju polažu«. ⁹⁰ No, proteklih dana, otkako su bataljoni krenuli iz zavičajnih zona u sastav Prve brigade, nije bilo prilike za obuku: dinamični plan stalnih marševa i borbi nije ostavljao nimalo slobodnog vremena, »jer sve vrijeme koje poslije akcije stoji na raspoloženju upotrebi se za odmor, presvlačenje, kupanje, te čišćenje«. ⁹¹ Vjerojatno po ponašanju boraca u posljednjim akcijama, ali i po raspoloženju iskazivanom na četnim konferencijama, ili skojevskim i partijskim sastancima, rjeđe na sastancima grupa Saveza mlade generacije (organizacija koja će do kraja godine prerasti u Ujedinjeni savez antifašističke omladine Hrvatske), ocjenjivano je da je »borbenost brigade dobra«, a za komandni kadar (po bataljonima) štab brigade je, nakon julskih akcija u slunjskim selima i na Kapeli, ustvrdio:

štab 1. bataljona je »dobar i sposoban, te dorastao svome zadatku i rukovodećoj ulozi, od komandanta bataljona pa do desetara«;

štab 2. bataljona je »dobar«, uglavnom »postavljene zadatke izvršava«, mada »malo slabije od 1. bataljona«;

za štab 3. bataljona je kazano da »može biti dobar« uz uvjet da najodgovorniji rukovodioci bataljona, komandat i komesar, koji su ponekad bili spori zbog svojih godina, »ulažu više truda, inicijative i kad bi savjesnije pristupali izvršenju dobivenih zadataka«; dok štab bataljona za elemente neuspjeha »uvijek nalazi nekakve izgovore koji ne odgovaraju stvarnim činjenicama«, za komande četa i sav niži kadar, u vodovima i desetinama, napisane su laskave ocjene;

⁸⁶> Isto.

⁸⁷> Isto, 368.

⁸⁸> Isto, 384.

⁸⁹> Isto, 368.

⁹⁰> Isto, 437.

⁹¹> Isto.

za komandni kadar u 4. bataljonu, koji je kao cjelina imao najmanje iskustva, tek s Udarnom brigadom uključen u prve borbe, kazano je da je »u vojničkom pogledu dobar« i da se očekuje da će biti još bolji, »samo još treba da steče malo rutine«.⁹²¹

U brigadi su uglavnom svi borci bili iz prvih ustaničkih vodova, četa i odreda. U njihovom iskustvu je bila i teško i ne uvijek dobro preboljena diferencijacija nastala u ustaničkim jedinicama četničkom izdajom. U tom je iskustvu i nadraščanje talijanske lukave politike »spašavanja srpstva« od ustaških pokolja, ali i neumitno shvatanje, koje su komunisti uporno tumačili, da nema pobjede izvan zajedničke pobjede Srba i Hrvata, i da nema slobode koju drugi daruju. Iza njih je bila strašna zima 1941/42. godine, kad su uzlet ustanka - uza sve četničke pritiske i pučističke manevre u vojnim jedinicama narodnooslobodilačkog pokreta - silovito nastavlja poslije trenutnog jesenjeg opuštanja. U tom iskustvu bilo je dovoljno onih presudnih pobjeda koje su osigurale uspjeh ustanka i, u tome uspjehu, primorale četnike da - suprotno svim svojim izjavama i skrivanju za »časno srpstvo« Mihailovićeve izdajničke »vojske u otadžbini« - idu na saradnju s ustašama. Ponekad se ta istinska uspješnost u prethodnom razdoblju ispostavljala i kao oholost u uvjerenju kako »partizani mogu sve«. U svakom slučaju svaka njihova akcija je okupatoru izazov: ne dati mu da mirno opstane ni na jednom mjestu. Otud i zaključak: ne možemo akcije Prve brigade mjeriti uobičajenim vojnim mjerilima. Brigada je, naime, pobjeđivala već time što je bila u stalnoj akciji. Neovisno o rezultatima većih ili manjih sudara, ona je u neprijateljeve redove unosila nemir, a u narod vjeru da je okupator pobjediv bez obzira na veličinu svojih vojnih okupacionih kontingenata.

Ocjenjujući »konkretno stvoreni odnos snaga« u rajonima djelovanja Udarne brigade 1. operativne zone Hrvatske jula 1942. godine, treba reći: Prva brigada je nastupila uspješno. No, to ne znači da su rezultati borbi vođenih na obalama Korane, oko Slunja i Primišlja, na Kapeli i u plaščanskoj dolini istovjetni planovima štaba brigade i viših štabova. Dva značajna elementa nisu ti planovi uzeli u obzir određujući zadatke Prve brigade: snagu neprijatelja, koji se borio krvavom upornošću, i kad je moral toga otpora nastajao iz straha od osvete za počinjene zločine, i realne mogućnosti sopstvenih jedinica, i kad njihov nadnaravni moral nije mogao nadomjestiti manjak u broju ili naoružanju (posebno automatskom i u oruđima) i isprljajući zamor.

U sudarima s kraja juna i tokom jula jedinice 1. brigade su samo u dva navrata bile napadnute; inače, kao što će to biti uglavnom redovno: one napadaju. No, napadale ili bile napadnute, jedinice Udarne brigade su upravljane tako kao da protivnik nema svoga plana, volje ni sposobnosti, i baš to - ta samouvjerenost, ispoljavana kao energija nemilice trošena u nepotrebnim, ili ne barem u najpotrebnijim radnjama - umanjivalo je uspješnost. Trotjedne borbe su pokazale da su manevarske mogućnosti manjih jedinica, koje su u prethodnim borbama srasle u jedinstvo, izvanredne. Također: svaki je borac, ili: gotovo svaki

⁹²¹ Isto.

je borac pokazao umješnu, dovoljno smionu inicijativu, tako da je komanda bila samo instrukcija za akciju, a ne i kruta mjera načina. No, sva ta uspješnost ne može prikriti splet mladenačkih naivnosti, koje - što je presudnije - dolaze do izražaja u planovima i radnjama rukovodstava više i učestalije nego u borbenim akcijama partizana. Žrtve na obalama Korane, i kad je »Marko Orešković« opkoljen i u obruču napadnut, i kad je »Pekiša Vuksan« u uvjerenju da ulazi u slobodnu, partizansku, zaštićenu zonu ušao u rajon neposredne ustaške aktivnosti, bile su posljedice neusklađenog komandovanja, slabih veza, neizvršavanja dogovora. Ovdje je snalažljivost i hrabrost boraca, komandi četa i štaba bataljona morala nadoknaditi organizatorski neuspjeh štaba Zone. Ali, ne treba previdjeti ni elemente odgovornosti štabova odreda i grupa odreda, koji nisu mnogo učinili da bi bataljoni, izabrani za Udarnu brigadu, bili pravodobno poslani, popunjeni i opremljeni.

Žrtve na Korani su poremetile planove štaba zone. Umjesto da ostane kod prvotne zamisli i da, angažirajući uz Udarnu brigadu dijelove kordunaških i ličkih odreda, razbije ustaški utvrđeni kordon između Drežnik-Grada i Rakovice, štab zone zapravo i ne zna što da radi s brigadom: tren bi da je angažira na pruzi, tren bi da napadne ustaške garnizone u Modrušu i Saborskom, potom ponovo traži da se brigada vrati prema Slunju... I sve to u dva-tri dana.

Razložna potreba za stalnu aktivnost nije sinonim za brzopletost. To se pokazalo - u odnosu na Prvu brigadu 1. operativne zone Hrvatske - u organiziranju napada na Primišlje, Lađevac i Slunj. Nestrpljiv da sačeka prikupljanje svih dijelova Udarne brigade, pa čak i svih dijelova kordunaških odredskih snaga, štab 1. operativne zone, u saglasnosti s komandantom Udarne brigade, forsirano ide na napad na Lađevac i na blokadu Primišlja. Nije izvršeno zajedničko izviđanje svih komandanata bataljona i komandira četa, nisu usaglašene radnje, ništa nije organizirano za izvlačenje plijena... Odgovornost će biti pripisana isključivo komandantu i komesaru 3. bataljona i bit će im kazano kako »nisu samokritični«, odnosno kako »uvijek nalaze nekakve izgovore«, ali, uistinu, odgovornost je barem u jednakoj mjeri bila i na komandantu Zone, koji je na Melnici sa štabom 3. bataljona.

Naredna akcija, izvedena na pruzi između Plaškog i Vrhovina, na usjecima Male kapele, svjedoči o nizu naivnosti, nespretnosti i neumjesnosti u organizaciji. Išlo se na rušenje pruge, a potrebni alat nije pripremljen. Bio je izveden naporan marš-manevar, a nije u plan ukalkulirano vrijeme potrebno za savladavanje besputne Kapele. Uspjeh je ipak postignut, neprijatelj je tučen, ali da su bataljoni djelovali povezano, da su radne jedinice imale neophodni alat, da su vođiči bili iskusniji i planeri u ocjeni vremena neophodnog za prikupljanje snaga realniji, uspjeh je mogao biti neuporedivo veći.

Borba kod Vojkovca također pokazuje da se štab brigade još nije snalazio onoliko domišljato kako su se - zatečeni izmijenjenom situacijom - snalazili borci i četne komande. Nije jasno zašto za akciju kod Vojkovca nije bila osigurana rezerva, kad je, to bilo moguće, jer dva bataljona su ostala u Kunić-Selu. Da je bilo rezerve, sudbina talijanskih vlakova bi bila drugačija. Nije bilo dovoljno, za tući neprijatelja koji je

dolazio i uz prugu i dovožen oklopnim vlakom, da komandanti brigade i bataljona iskazuju ličnu hrabrost. Štab brigade, kao i štabovi 2. i 3. bataljona, sudionici akcije, nesumnjivo su imali moć svestrane spoznaje i procjene, ali u njihovim reakcijama iskazanim u situaciji kakvu nisu predvidjeli unaprijed, više je dolazilo do izražaja lično junačenje, ponekad čak razmetljivo do suvišnosti (mada će to kod boraca stvarati i ugled i buditi ponos na takve komandante), nego umjeće optimalnog manevra, višestruko mogućeg i u izmijenjenim prilikama na bojištu.

Posljednja julska borba Prve brigade, napad na četnike u Ličkoj Jesenici i okolnim seocima, vođena je onda kad već svi bataljoni pokazuju ozbiljne znakove zamora. Tako iscrpljeni, bataljoni su iz Kunić-Sela išli u akciju bez temeljito razrađenog plana napada, bez punog znanja o neprijatelju i njegovom rasporedu, a i bez realne procjene vremena neophodnog za izlazak na polazne položaje. Izbjegavajući da u kritičkim analizama kažu imena odgovornih, borci će odmah poslije borbe reći kako je prije akcije bilo neophodno prikupiti relevantne podatke o neprijatelju, a ujedno preciznije izmjeriti vlastite mogućnosti, proračunati vremenske i prostorne determinante prilaza bojištu i racionalnije rasporediti snage u napadu. Četnici su dobili još jednu šansu; njihov poraz je odgođen. Upravo time je jedan od ključnih zadataka brigade - širenje političkog utjecaja narodnooslobodilačkog pokreta, stvaranje osnova za razgaranje bratstva i jedinstva, mobiliziranje novih boraca, organiziranje vlasti i političkih organizacija Pokreta - tek djelomično ostvaren.